

Innledning til *Norsk Lingvistisk Tidsskrifts* temahefte om grammatisk kjønn

Merete Anderssen² og Terje Lohndal^{1,2}

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU)¹

UiT Norges arktiske universitet²

Corbett (1990: 1) åpner sin innflytelsesrike bok om grammatisk kjønn eller genus med å slå fast følgende: «Gender is the most puzzling of the grammatical categories». En av grunnene til dette er at genus er knyttet til alle aspekter ved grammatikken vår, fra semantikk til pragmatikk. En annen grunn er at det er svært stor variasjon mellom ulike språk: Mange språk har ikke genus i det hele tatt, mens enkelte andre kan ha opp mot 20 (som da ofte kalles substantivklasser heller enn genus). En tredje grunn er at det ikke er umiddelbart klart *hvorfor* genus finnes. Det kan ha med prosessering å gjøre, som Corbett (1990) allerede var inne på, altså at genus gjør det enklere å prosessere kommende informasjon i en setning, men gitt at så mange språk greier seg uten, er dette neppe en uttømmende forklaring på opphavet til genus.

Grammatisk kjønn utgjør derfor en formidabel utfordring for lingvistisk teori. Denne utfordringen tok forskningsprosjektet *MultiGender: A Multilingual Approach to Grammatical Gender* med til Senter for grunnforskning (CAS) i det akademiske året 2019–2020. Prosjektet, ledet av Terje Lohndal og Marit Westergaard, tok for seg grammatisk kjønn fra et flerspråklig og multimetodisk perspektiv, og alle bidragene i dette temaheftet er et resultat av dette oppholdet. En rekke eksperter på genus ble brakt sammen for å studere tre ulike områder: 1) hvordan genus varierer på tvers av dialekter, språk og flerspråklige individer, 2) hvordan genus blir tilegnet i flerspråklige kontekster og 3) hvordan genus kan endres på grunn av redusert input og bruk. Et overordnet spørsmål var om grammatisk kjønn som kategori er den samme på tvers av språk. I MultiGenders ånd inkluderer dette temaheftet artikler med ulike metodologiske og teoretiske

perspektiver, men det som bringer dem sammen, er at de alle sammen har norsk som studieobjekt.

Genus ses gjerne på som en iboende egenskap til et substantiv: et substantiv har normalt sett bare ett genus, og det å kunne et ord betyr også at man vet hvilket kjønn det tar. Samtidig er det slik at genus primært framkommer gjennom kongruens på andre ord. Hocketts (1958: 231) klassiske definisjon viser dette tydelig: «Genders are classes of nouns reflected in the behavior of associated words». Dersom man bare hører et ord, si *bil* eller *hus*, så er det ingenting ved de ordene i seg selv som forteller hvilket kjønn disse ordene tar. Det er først gjennom å se på andre nærliggende elementer at det blir klart. Det heter *en bil*, men *et hus*, og *en gul bil*, men *et gult hus*. Andre språk er mer transparente. I russisk er det for eksempel slik at substantiv som ender på konsonanter, gjerne er hankjønn, mens hunkjønn ender på *-a* og intetkjønn på *-o*. Spørsmålet om hvorvidt det finnes noen regler for tilordning av genus i norsk er et tema som har vært mye diskutert opp gjennom årene (se for eksempel Trosterud 2001), og bidraget fra Urek, Lohndal og Westergaard tar opp nettopp dette problemet. De undersøker om det er mulig å identifisere egenskaper som kan forutsi grammatisk kjønn hos inanimate substantiver, og da særlig fonologiske egenskaper. Spørsmålet er altså om det finnes produktive regler for genustilordning i norsk, og i henhold til forfatterne er genustildeling i norsk (for inanimater) ikke helt arbitrær, ettersom det er høyere sannsynlighet for at språkbrukere vil tildele intetkjønn til et substantiv som ender på *-v* og hunkjønn til et substantiv som ender på *-e* enn til substantiv med andre endelser.

En annen viktig del av artikkelen til Urek et al. er å se på betydningen av eksperimentell metode for hvilke resultater man finner. Det ene eksperimentet produserte bare hankjønn. I dette eksperimentet, hvor deltagerne ikke blir gjort eksplisitt oppmerksom på genus, har de ingen problemer med å bruke hankjønn overalt. Forfatterne tar dette som en indikasjon på at hankjønn som standardverdi for genus i norsk har en svært sterk stilling i genussystemet. Flere av bidragene i dette heftet argumenterer også for hankjønn (eller fellekjønn) som standardverdi i norsk (se Anderssen & Busterud og Busterud & Lohndal).

Lundquist, Klassen og Westergaard studerer et annet fenomen som har fått mye oppmerksomhet i de senere år, nemlig den pågående endringsprosessen i norsk der grammatisk hunkjønn er på vikende front. Hypotesen er at variasjonen i input har en effekt på morsmålsteres output og dermed over tid bidrar til språkendringer. De undersøker dette gjennom å se på korpusdata sammenlignet med resultater fra en genusklassifiseringsstudie. Dette er et tema som også tas opp i de to artiklene som setter søkelys på tilegnelse av genus, begge basert på

talemålskorpus. Både barna i Trøndelag diskutert i Busterud & Lohndal og de voksne L2-innlærerne omtalt i Anderssen & Busterud, har svært få eksempler på utvetydige hunkjønnsformer, som ubestemte artikler og prenominalle possessiver, og sistnevnte argumenterer for at L2-erne lærer et todelt genussystem med felleskjønn og intetkjønn.

Relatert til utviklingen hvor hunkjønn forsvinner fra flere varieteter i norsk, er spørsmålet om hvorvidt bestemthetsuffixer uttrykker genus eller ikke. Fordi norske dialekter tradisjonelt har hatt et tett samspill mellom frie former og bestemte suffixer, har det vært vanlig å regne suffixsene også som genusmarkører (jf. Faarlund, Lie og Vannebo 1997), på tross av Hocketts definisjon. Imidlertid har dette spørsmålet vært gjenstand for en omfattende diskusjon i fagmiljøet de siste 20 årene, og det har blitt mer og mer vanlig å regne bundne suffixer som uttrykk for bøyingsklasse, blant annet fordi *-a*-endelsen har vist seg å være robust, selv i varieteter hvor hunkjønn er på vikende front. Dette reflekteres også i flertallet av bidragene i dette temaheftet. For eksempel er Enger opptatt av de bundne suffixsene, særlig bestemt form entall for hunkjønn og hvorfor disse holder seg bedre enn de egentlige eksponentene for hunkjønn. Han ser på dette i et komparativt perspektiv, og bruker Corbetts kongruenshierarki og grammatikalisering som en teoretisk ramme. Anderssen og Busterud undersøker grammatisk kjønn og bøyingsklasse i et talemålskorpus bygd på av andrespråks-innlærere av norsk. I likhet med tidligere forskning finner de at bøyingsklasse er lettere å lære enn genus også i norsk som andrespråk, men i mer komplekse strukturer er både genus og bøyingsklasse sårbare. Busterud og Lohndal kartlegger distribusjonen av grammatisk kjønn i språket til tre barn under tre år, og sammenligner denne med en liknende studie fra Tromsø. De finner også forskjell mellom grammatisk kjønn og bøyingsklasse.

Åfarli, Nygård og Riksem diskuterer fundamentale spørsmål knyttet til hva grammatisk genus er, og ikke minst ser de på den strukturelle representasjonen av grammatisk kjønn. Et viktig premiss er at genus faktisk ikke er et iboende trekk lokalisert på selve substantivet, men at det er representert på projeksjoner i den hierarkiske strukturen. De argumenterer videre for at det ikke er én bestemt posisjon for genus, men at dette trekket kan forekomme i en rekke forskjellige posisjoner i nomenfrasen. Et viktig poeng er at genus både er en ikke-lingvistisk konseptuell egenskap og samtidig et formelt lingvistisk trekk. Konseptuelt genus finnes i alle språk, mens det bare er genuspråk som har en mekanisme som oversetter konseptuelt genus til formelt genus.

Hver av artiklene i dette temaheftet er fagfellevurdert av minst to fagfeller. Vi ønsker å takke alle fagfellene for gode og konstruktive innspill. Takk også

til *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* og tidligere redaktør Janne Bondi Johannessen for muligheten til å lage et temahefte om grammatisk kjønn. Det har vært en givende oppgave å være gjesteredaktører for dette temaheftet.

Litteratur

- Corbett, Greville. 1990. *Gender*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Faarlund, Jan Terje, Svein Lie og Kjell Ivar Vannebo. 1997. *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hockett, Charles F. 1958. *A Course in Modern Linguistics*. New York: Macmillan.
- Trosterud, Trond. 2001. Genustilordning i norsk er regelstyrt. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 19: 29-5.